

توسعه‌ی پایدار سرزمین گرگان و استرآباد

در گرو ایجاد پایگاه یکپارچه داده‌های علمی، فرهنگی و تاریخی و ارائه طرح‌های خلاقانه و خیال‌پردازانه

گروه مطالعات تاریخ و فرهنگ بومی،
وابسته به مؤسسه فرهنگی میرداماد

انواع رسانه‌ها، که امروزه طیف وسیعی از آن‌ها در خدمت جوامع بشری قرار دارد، محصول یکی از نخستین نیازهای انسان؛ یعنی انتقال و دریافت مفاهیم هستند. نخستین رسانه‌ها در قالب ایما و اشاره و سپس آواها بروز و ظهور یافتند، که همین آواها بعدها پایه و اساس پیدایش انواع زبان و هم‌چنین ایماها و اشاره‌ها نیز پایه و اساس هنرهای نمایشی و تصویری شدند. در ابتدا ابزارهای رسانه‌ای بشر ناپایدار بودند، اما ضمن همان کوشش‌های آغازین، بشر در تلاش برای یافتن یک رسانه‌ی کارآمد به منظور انتقال مفاهیم ذهنی خود، موفق به خلق نمادها و نشانه‌ها شد و پیش از آن‌که زبان به مفهوم امروزی آن شکل بگیرد، نوعی نمادنگاری اختراع شد که می‌توانست تا حدودی مفاهیم ذهنی بشر را انتقال دهد. از همه مهم‌تر آن‌که بشر هم‌زمان با این تلاش و احتمالاً به‌طور نادانسته و ناخواسته، توانست روشی برای حلّ مشکل ناپایداری رسانه‌ها کشف کرده، با ثبت علائم و نشانه‌ها بر بدنه‌ی اشیاء و دیواره‌ها، بستری برای ثبت رسانه‌ی خود فراهم کند، که بخشی از این مفاهیم ثبت شده، به مرور زمان بر اثر آسیب‌های محیطی از بین رفته و بخش دیگری که در شرایط مناسب‌تر و دور از آسیب‌های اقلیمی و محیطی قرار داشتند، در قالب غارنگاره‌ها تاکنون نیز باقی مانده‌اند. این رسانه‌ی مترقی که قادر به ثبت مفاهیم و انتقال آن به آیندگان بود، در روند توسعه و تکامل خود، تبدیل به خط شد. بنابراین نخستین رسانه‌ی بشری که قابلیت ثبت مفاهیم را داشت، نوعی رسانه‌ی تصویری (دیوارنگاری و خط تصویری) بود و در دنیای مدرن امروز نیز رسانه‌ها پس از طی فراز و نشیب‌های متعدد و گوناگون، در راستای یک روند رو به تکامل، دوباره تبدیل به رسانه‌های صوتی و تصویری شده‌اند.

پیدایش خط، انقلاب بزرگی در روابط بشری ایجاد کرد و موجب رشد و توسعه فکری بشر و پردازش مفاهیم ذهنی انسان شد. به مدّت ده‌ها قرن و چندین هزاره، انواع مختلف متون مکتوب، که بارزترین قالب آن همان کتاب‌ها بودند، مهم‌ترین و اصلی‌ترین رسانه‌ی بشر محسوب می‌شدند. اما با اختراع و توسعه و رواج انواع دوربین‌ها و تقریباً هم‌زمان با آن، اختراع دستگاه‌های ضبط و پخش صدا (فونوگراف)، بستری برای ایجاد نوع دیگری از رسانه فراهم شد، که در مدت کوتاهی تمام دنیا را دربر گرفته و در نهایت منجر به انقلاب رسانه‌ای شد.

از این مقدمات که بگذریم، همگی به خوبی می‌دانیم که در دنیای کنونی، اشکال مختلفی از رسانه‌ها در اختیار

بشر است، که به بهترین شکل قادر به انتقال عینی مفاهیم بوده و می‌توانند در روند انتقال یک مفهوم، تمام حواشی مخاطب را درگیر و فعال کنند. در جهانی که رقابت اصلی جوامع و ملل، رقابت داده‌ای و رسانه‌ای است، جامعه‌ای می‌تواند روند توسعه‌ی پایدار را طی کند، که قادر باشد ضمن شناخت نیازهای مخاطب، با تأکید بر پایدارسازی منابع طبیعی و اقلیمی و تکیه بر داشته‌های فرهنگی و تاریخی مختص خود و با استفاده از به‌روزترین ابزارها و تکنیک‌های رسانه‌ای، داشته‌های خود را در قالب محتوایی متناسب با نیاز مخاطب، ارائه و در بین انبوه تولیدات رسانه‌ای، بخشی از نیاز مخاطب را تأمین کند و یا به عبارت دیگر، بخش کوچکی از وقت مخاطب را به خود اختصاص دهد. هرچه محتوای تولید شده و انتخاب قالب و نوع پردازش آن درست‌تر بوده و رسانه دارای قابلیت به‌روزرسانی و قادر به طی مسیر تکاملی باشد، مخاطب جهانی جزو دنبال‌کنندگان آن رسانه و آن محتوا و آن تولیدکننده خواهد بود.

یکی از اصلی‌ترین عوامل زیربنایی و بنیادین در امر توسعه‌ی فکری و در نهایت توسعه‌ی فرهنگی و صنعتی و اقتصادی و... سرمایه‌گذاری روی نسل کودک و نوجوان، تربیت ذهن پرسشگر و پرورش و تقویت قوه‌ی تخیل جوامع جوان و روبه‌رشد است. هرچه افق‌های تخیل گسترده‌تر و بر مبنای زیرساخت‌های علمی استوار باشد، مسیر توسعه هموارتر و دستاوردهای آن نیز ست‌رگ‌تر خواهد بود. این امر به‌ویژه در جوامعی که به شکل فرهنگی و تاریخی، تخیل کردن و خیال‌پردازی را نکوهیده و شخص خیال‌پرداز را مورد تمسخر و سرزنش و شماتت قرار داده‌اند، هم ضروری‌تر است و هم دشوارتر!

آن‌چه که امروزه جوامع مترقی به آن دست یافته‌اند، اعم از پرواز در آسمان، سفر به فضا و کرات و سیارات دیگر، پیمایش اعماق اقیانوس‌ها، تماس‌های ماهواره‌ای و... همگی در ابتدا، بخشی از خیال‌پردازی‌های آنان بوده، که در قالب داستان‌ها و فیلم‌های تخیلی، نشر و توسعه یافته، به ذهن جامعه تزریق شد و در نهایت، تخیل آنان تحقق یافته و آنان را بر دنیا مسلط و چیره ساخت. بنابراین، خیال‌پردازی جوامع مترقی، در نهایت برای آنان تولید ثروت و قدرت کرد، که این ثروت و قدرت در ادامه‌ی توسعه‌ی علوم و رشد اقتصادی حاصل از پرورش ذهن تخیل‌گر، حاصل شده است.

یکی از عوامل اصلی و بنیادین رشد یک دانش، طرح پرسش‌های هدفمند و نظام‌مند در بستر همان دانش است. به عبارت دیگر، مبنای اصلی رشد و توسعه‌ی علوم، پرسش و پرسشگری است. اما گسترش، فراگیری و ایجاد شناخت عمومی نسبت به یک دانش، می‌تواند در گرو حس تخیل و خیال‌پردازی باشد. بنابراین، در دانش‌های مبتنی بر تاریخ و باستان‌شناسی نیز طرح پرسش و تخیل، می‌تواند عاملی برای رشد و گسترش آن دانش‌ها باشد. علاوه بر این، یکی از پرمخاطب‌ترین و پرفروش‌ترین تولیدات اقتصادی جوامع مترقی دنیا، تولیدات رسانه‌ای هستند، که درصداً قابل توجهی از این تولیدات بر پایه‌ی پرسش‌های ذهنی و تخیل خالقان و طراحان آن‌ها شکل گرفته‌اند؛ پرسش‌ها و خیال‌پردازی‌هایی که به مرور زمان، ذهن مخاطب را تربیت کرده و نوعی عادت و اعتیاد ذهنی در او ایجاد می‌کند. بدین طریق مخاطب ضمن آشنایی با برخی دغدغه‌های بشری،

با فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها، تاریخ ملل، پیشینه‌ی سرزمین‌ها، ویژگی‌ها و قابلیت‌های جوامع و اقلیم‌های مختلف نیز آشنا شده، بستری برای رشد و توسعه‌ی پایدار جوامع و کشورهای و شهرها و آبادی‌ها، ایجاد می‌شود. جامعه‌ی ایرانی، جزو کشورهای و جوامعی است که امروزه جزو مخاطبان جدی این نوع تولیدات قرار دارد و بازار هدف بسیاری از تولیدکنندگان جهانی محسوب می‌شود. اما در دنیای تولیدات رسانه‌ای، سرزمین و جامعه‌ی ایران بیشتر نقش مصرف‌کننده را داشته و در راستای تولید محتوا، کمترین مخاطب و ناچیزترین اثرگذاری را دارد. هرچند در سال‌های اخیر با عمومی شدن رسانه‌های مجازی، اشخاص و نهادهای خصوصی، تولیدات رسانه‌ای ارزشمندی در قالب ویدئوی کوتاه و بلند، انیمیشن، پادکست و سایر محتواهای رادیویی و تلویزیونی و دیجیتالی برای مخاطب داخلی تولید کرده‌اند، اما در مقایسه با تولیدات جهانی و همچنین در تناسب با جامعه‌ی هدف و گستره‌ی اثرگذاری فرهنگی و اقتصادی، هنوز کشور ایران در این زمینه حرف چندانی برای گفتن ندارد. البته این نکته را نیز نباید فراموش کرد، که برای جامعه‌ای که خودش با داشته‌های فرهنگی و حتی دغدغه‌های فرهنگی و اجتماعی خود بیگانه است، همین تولیدات بسیار ارزشمند بوده و در راستای دانش‌افزایی عمومی جامعه بسیار تأثیرگذار خواهد بود.

علل اصلی و زیربنایی ضعف کشور ایران در تولیدات رسانه‌ای اثرگذار منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای و خالی بودن کرسی ایران در جایگاه تولیدات رسانه‌ای جهانی را باید در عدم وجود و تولید محتوای پایه، مبتنی بر پژوهش‌های علمی، فرهنگی و تاریخی و یا به عبارت دیگر عدم وجود داده‌های آرشیوی و فرهنگ آرشیوسازی دانست. این موضوع در ایران و جامعه‌ی ایرانی از یک سو ریشه‌ی فرهنگی و آموزشی دارد و از سوی دیگر، عدم وجود امنیت و ثبات اقتصادی و سیاسی در ادوار مختلف تاریخ، و همچنین تهاجمات سنتی پی‌درپی، که با محو شدن آثار و داده‌های علمی، فرهنگی و تاریخی ادوار مختلف همراه بوده، از عوامل ضعف زیرساختی ایران در تولیدات رسانه‌ای محسوب می‌شود. در دوران معاصر نیز عدم ثبات اقتصادی کشور، که زندگی جامعه‌ی ایرانی را دچار روزمرگی کرده و آرشیوسازی پایگاه‌های داده‌ای را از اولویت خارج نموده، همگی عواملی هستند که موجب شده امروزه در ایران پایگاه‌های داده‌ای یکپارچه و منسجم وجود نداشته باشد. در واقع به واسطه‌ی ناکارآمدی نهادهای متولی و عدم اولویت بخشی به فعالیت این نهادها - در سیاست‌گذاری‌های کلان - تمامی تجربیات و مطالعات فرهنگی و علمی و اجتماعی و... به صورت جزیره‌ای و از هم گسیخته مدیریت شده و فاقد مدیریت یکپارچه هستند و به همین نسبت، برای دستیابی به بسیاری از مطالعات و تجربیات، بارها و بارها سرمایه‌های زمانی و انسانی و مالی صرف می‌شود، اما از یک طرف داده‌های این مطالعات و تجربیات در یک ساختار یکپارچه آرشیوسازی نشده و قابل دسترسی نیستند و از طرف دیگر، تولیدکنندگان این مطالعات و تجربیات، از نتایج مطالعات و تجربیات مشابه و همسو، بی‌خبر و بی‌اطلاع بوده، در نتیجه، اغلب مطالعات و تجربیات ناقص و ابتر خواهند بود و از آن مهم‌تر این که داده‌های همین مطالعات و تجربیات ناقص و ابتر هم به سادگی قابل دسترسی نیستند و بخشی هم که قابل دسترسی هستند، فاقد مستندات بوده، بنابراین اعتبارسنجی و در نهایت اعتماد به آن‌ها، دشوار خواهد بود. علاوه بر این، عدم وجود آموزش و فرهنگ‌سازی در حوزه مالکیت معنوی داده‌ها و آثار، موجب شده

است که خواسته یا ناخواسته، تمامی داده‌های اطلاعاتی، اعم از فرهنگی، علمی، تاریخی و... شکلی از داده‌های محرمانه پیدا کرده، در ارائه‌ی این اطلاعات نگاه امنیتی حاکم باشد. در صورتی که جوامع توسعه یافته و مترقی، از این مرحله عبور کرده، برای داده‌های فرهنگی، علمی و تاریخی دسترسی عمومی ایجاد نموده‌اند، اما کاربرانی که از این داده‌ها استفاده می‌کنند به این حدّ از سواد و آگاهی و نیز رشد اخلاقی رسیده‌اند، که می‌دانند تولیدات فرهنگی و علمی آنان زمانی معتبر قلمداد خواهد شد و از سوی جامعه‌ی مخاطب خریدار خواهد داشت، که مالکیت معنوی داده‌ها را رعایت کنند. بنابراین، یکی از عوامل امنیتی بودن داده‌های غیرامنیتی (علمی، فرهنگی و تاریخی) در ایران، پایین بودن سطح آگاهی و دانش مخاطب عام است، که هر داده‌ی نامعتبری را خریدار است و در بازنشر آن نیز ید طولایی دارد!

یکی از نقاط زیرمجموعه‌ی سرزمین بزرگ ایران، که همواره با عناوینی چون «ایران کوچک»، «سرزمین هفت اقلیم»، «رنگین کمان اقوام» و... شناخته می‌شود، سرزمین گرگان یا همین استان گلستان کنونی است. این استان با برخورداری از تنوع طبیعی و اقلیمی، گوناگونی اقوام، پیشینه‌ی کهن، محوطه‌های باستانی و غیره و غیره، یکی از پتانسیل‌های بالقوه‌ی سرزمین ایران، برای تولید محتوا و تولیدات رسانه‌ای متناسب با نیاز مخاطب جهانی است، اما متأسفانه هنوز در بستر فرهنگی و اجتماعی داخل کشور و حتی در داخل استان، هنوز این قابلیت‌ها به درستی شناخته نشده‌اند. از سوی دیگر، با وجود این که در سال‌های اخیر، از نظر آماری، داده‌های پژوهشی متعددی در حوزه‌ی شناخت فرهنگ و تاریخ سرزمین گرگان (استان گلستان) تولید و منتشر شده، لکن به چند دلیل این داده‌ها مورد استفاده قرار نگرفته و بخش عمده‌ای نیز اساساً قابل استفاده نیستند. یکی از این دلایل، این است که زیرساخت‌های پژوهش‌های علمی در حوزه‌های فرهنگی و تاریخی در استان گلستان بسیار شست و ضعیف است؛ در واقع بخش عمده‌ای از تولیدکنندگان محتواهای پژوهشی حوزه‌های فرهنگی و تاریخی در استان گلستان، اساساً در این حوزه فاقد دانش و تجربه‌ی علمی هستند و گروه اندکی هم که دانش یا تجربه‌ای در این حوزه دارند، دانش خود را به روزرسانی نکرده، در نتیجه حتی اگر در بین انبوه آثاری که سالانه در حوزه فرهنگ و تاریخ استان منتشر می‌شود، یکی-دو اثر قابل توجه وجود داشته باشد، که بر مبنای روش‌های علمی-پژوهشی تولید شده، به دلیل عدم آشنایی پژوهشگران با متدهای نوین ارائه‌ی آثار، داده‌های تولید شده، چندان قابل استفاده نبوده، در نهایت گوشه‌ی کتابخانه‌ها یا گنجینه‌ها خواهند شد و مبنای تولیدات رسانه‌ای مختلف قرار نخواهند گرفت. از سوی دیگر، هیچ‌گونه نهاد متولی دولتی با وظیفه‌ی آرشیوسازی داده‌های علمی، فرهنگی و تاریخی استان وجود ندارد، که در نتیجه بخش عمده‌ای از این داده‌ها که توسط نهادهای دولتی و با بودجه‌های دولتی و ملی تولید می‌شوند، غیرقابل دسترس خواهند بود و بعضاً به‌طورکُل وجود خارجی ندارند. هم‌چنین پژوهشگران حقیقی و بخش‌های خصوصی نیز به شکل جزیره‌ای عمل می‌کنند، که این امر خود خطری جدی در راستای یکپارچه‌سازی اطلاعات محسوب شده، هریک به نوبه خود مجموعه‌ای از داده‌های سرگردان را در انحصار خود داشته، مسیر دسترسی عمومی به داده‌ها را مسدود می‌سازند.

مؤسسه فرهنگی میرداماد گرگان، هرچند یک مؤسسه خصوصی است، در طی بیست سال اخیر، تلاش داشته ضمن تولید محتوای پژوهشی علمی در راستای فرهنگ و تاریخ سرزمین گرگان و استرآباد، بخشی از داده‌های عمومی و خصوصی را گردآوری و آرشیوسازی کند و با رعایت ضوابط حق مالکیت و حقوق معنوی، به نشر و ایجاد دسترسی عمومی این داده‌ها اقدام نماید.

اکنون باتوجه به موارد یادشده در سطور بالا، از تمامی کسانی که دغدغه توسعه‌ی پایدار این سرزمین را دارند، دعوت می‌شود تا با ارائه نسخه‌ای از داده‌های پژوهشی، شخصی، خانوادگی و... که در اختیار دارند، در یکپارچه‌سازی آرشیو داده‌های این سرزمین، برای تولید محتواهای معتبر و علمی، همکاری کرده و هم‌چنین از تمامی علاقه‌مندان به تولیدات رسانه‌ای مبتنی بر داده‌های فرهنگی-تاریخی استان (باگستره‌ی نشر فرمانطقه‌ای و بین‌المللی) دعوت می‌شود، با ارائه‌ی طرح‌های خلاقانه، خیال‌پردازانه و پرسشگرانه‌ی مبتنی بر اقلیم، فرهنگ و تاریخ این سرزمین، در راستای ایجاد بستری برای این نوع تولیدات، گامی مؤثر بردارند.

در این راستا موضوعاتی چون: جنگل‌های هیرکانی در عصر یخبندان، سرگذشته درخت سرخدار، چگونگی دوران حیات و رونق شهر باستانی و بزرگ دشت حلقه (دشت قلعه)، دوران حیات و رونق تورنگ تپه و آق‌تپه، دوران حیات و رونق شهر باستانی تمیشه، ساخت دیوار بزرگ و تاریخی گرگان و سد گرکز، احداث دیوار تاریخی تمیشه، دوران حیات و شکوفایی شهر تاریخی گرگان (جرجان)، حمله اعراب به ایالت جرجان، کارگاه‌های شیشه‌گری و سفال‌رزی فام جرجان، دربار پادشاهان زیاری در گرگان، حضور برخی مشاهیر بزرگ ایران هم‌چون ابوعلی سینا و ابوریحان بیرونی و منوچهری دامغانی در گرگان، چندو چون ساخت برج قابوس، زندگی فخرالدین اسعد گرگانی، کوچیدن سادات به جرجان و استرآباد، دوران حیات و رونق بندرگاه آبسکون، ماجرای اردوکنشی مسعود غزنوی به شمال ایران و توقف در جرجان و استرآباد، فرار سلطان محمد خوارزمشاه به جزیره آبسکون و مرگ او در آن‌جا، زبیدیه در جرجان و استرآباد، حمله مغول به ایالت جرجان، سرداران در جرجان و استرآباد، زندگی فضل‌اله استرآبادی و شکل‌گیری نهضت حروفیه در استرآباد، کبودجامگان در جرجان و استرآباد، کوچیدن ایل قاجار به استرآباد، احداث کوشک گل‌افشان استرآباد و حضور امیرشاهی سبزواری در استرآباد، حضور کاتبی ترشیزی در استرآباد و مرگ او در این شهر، احداث دارالحکومه استرآباد، احداث مبارک‌آباد (آق‌قلعه)، شکل‌گیری مکتب نگارگری استرآباد در اواسط دوره صفوی، حمله ازبکان به استرآباد، فرار آخرین شاه صفوی به استرآباد، جنگ محمدحسن خان قاجار و نادرشاه افشار، احداث جَر کلباد، داستان تولد و زندگی آقامحمدخان قاجار تا اعلام پادشاهی در استرآباد، دوران حکومت باباخان قاجار (فتحعلی شاه بعدی) در استرآباد، طغیان محمدزمان خان عزالدین‌لو قاجار حاکم استرآباد علیه فتحعلی شاه قاجار، کاوش‌های باستان‌شناسی ژاک دومرگان، فرار محمدعلی شاه از استرآباد به روسیه و بازگشت از روسیه به استرآباد به قصد پس گرفتن تاج و تخت، دوران رونق و شکوفایی بندرگز، تخته‌قاپوی تراکمه توسط رضاشاه، اشغال استرآباد توسط ارتش روس در جنگ دوم جهانی، مطالعات جانوردیرین‌شناسی در استان گلستان، سمور آبی در جنگل‌های استرآباد و ده‌ها و صدها موضوع دیگر، که هرکدام می‌تواند مبنای طرحی برای تولید محتوای رسانه‌ای باشد.